
Mojca Ravnik
Način življenja Slovencev v 20. stoletju

Ob koncu projekta **Način življenja Slovencev v 20. stoletju** - bi bila mogoča vsaj delna sinteza?

Spomladi je izšla knjiga Inge Miklavčič-Brezigar, Občina Tolmin, osemnajsta in zadnja knjiga v okviru Etnološke topografije slovenskega etničnega ozemlja - 20. stoletje (ETSEO), ki je bila težišče projekta Način življenja Slovencev v 20. stoletju. Njena tiskovna konferenca, ki je bila 16. maja v ljubljanskem Kulturnem in informacijskem centru, je bila hkrati zaključna prireditev tega obsežnega podjetja. Od zgodnjih sedemdesetih let je namreč vključilo številne etnologue in študente etnologije, odmevalo v stroki in zunaj nje, in dalo dragocene rezultate - pa čeprav se je ustavilo, ko je bilo do prvotno zastavljenega cilja še daleč.

Zbrali so se sodelavci in kolegi, predstavniki Oddelka za etnologijo in Znanstvenega inštituta Filozofske fakultete, ki je nalogo pripravil. Dr. Slavko Kremenšek, ki je projekt teoretično zasnoval, ga organizacijsko vodil in vsebinsko usmerjal, je povedal strnjeno informacijo o njem. Inga Miklavčič-Brezigar je govorila o svojem delu, predsednik Znanstvenega inštituta Filozofske fakultete dr. Dušan Nečak pa je projektu namenil nekaj spoštljivih besed in obžaloval njegov konec. Predstojnik Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo dr. Janez Bogataj pa je nakazal, da že snuje nekaj podobnega in sicer nov projekt etnološke rajonizacije.

S projektom Način življenja Slovencev v 20. stoletju, katerega sestavni del je bila Etnološka topografija Slovenskega etničnega ozemlja, se lahko dobro seznanimo v objavljenih člankih in poročilih. Sodelavci, predvsem pa Slavko Kremenšek, so pisali o vseh njegovih obdobjih, od prvotne zamisli, dvomov, razprav in kritik do tega, kako se je odvijal, kaj je dosegel in kako se je končal. Vse to je zbrano v Poročilu, knjižici, ki je izšla pri Znanstvenem inštitutu Filozofske fakultete leta 1992 (žal ravno toliko prezgodaj, da zadnjih štirih knjig, ki so izšle kasneje, ni v bibliografiji). Iz zgodnjega obdobja naj tu opozorimo na članka Slavka Kremenška Raziskovalna skupnost slovenskih etnologov (Kremenšek, 1973) in Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja (Kremenšek, 1974). Projekt pa je Kremenšek teoretično poglobljeno utemeljil v Uvodu v ETSEO (Kremenšek, 1976).

Prvi članek opisuje okoliščine in ozračje, v katerem so se porajale zamisli za strokovne naloge in za sintezo o načinu življenja Slovencev v 20. stoletju. Izvemo, da so se etnologi sestali na pobudo Raziskovalne skupnosti Slovenije, ki je leta 1971 dala raziskovalcem vseh znanstvenih disciplin nalogo, naj ocenijo stanje in sestavijo delovni program za naslednje triletno obdobje. Etnologi so potem razširili razpravo na razna vprašanja in probleme, od kadrovskih in prostorskih, do strokovnih in znanstveno teoretičnih. Ugotavljali so, katere naloge so najbolj pereče in se posvetovali, kako bi jih izpolnili. Odvisni so bili od takratne organizacije in politike finansiranja raziskovalnih dejavnosti. Že takrat je Kremenšek predvidel, da načrtovana dejavnost ne bo dolgo trajala in hkrati ugotavljal: »Spričo neizogibnega premagovanja zamudništva, ki je še zlasti v krepitvi raziskovalnega kadra in s tem neposredno povezanim družbenim uveljavljanjem stroke, se določenim prednostim, ki izvirajo iz skupnega nastopanja, verjetno ne bomo več po nemarnem odrekli.« (str. 260)

V drugem članku Kremenšek razlaga cilj projekta. Opisuje razpoloženje med etnologi, tudi dvome in pomisleke. »Nevarnosti, da akcija ne bi bila speljana do kraja ali bi prvotna zamisel ne bila vsaj močno modificirana, namreč nikakor ni moč zanikati. Kljub soglasnemu spoznanju, da sodi topografija med temeljne naloge naše stroke, se ob nekaterih pripravljanih sejah odbora za topografijo raziskovalne skupnosti slovenskih etnologov in šestih plenarnih sejah še vedno ponavljajo določeni pomisleki, resda osamljeni in različna naziranja o dokaj bistvenih vprašanjih.« (str. 189) Tu bi bilo nesmiselno povzeti ta članek in druge objave, zato pa bi opozorila le na to, da si že od začetka sodelavci niso delali utvar in so tako zamisel kot načrt prilagajali različnim pogledom na projekt in objektivnim okoliščinam. Ves čas so si prizadevali, da bi s poglobljenimi študijami izbranih krajev (vasi, trgov, predmestij, ulic, mestnih četrti) in skupin prebivalstva prišli do sinteze načina življenja Slovencev v 20. stoletju. Najprej naj bi izdelali vprašalnice, nato pa bi z rajonizacijo slovenskega etničnega ozemlja izbrali kraje in skupine, ki bi jih podrobno monografsko preučili. Največja sprememba v projektu je bila na drugi stopnji. O tem piše Kremenšek: »Načrti za topografske preglede po občinah so imeli na začetku bistveno skromnejše cilje/.../ V prvi vrsti naj bi bili podlaga za strokovno utemeljen izbor posameznih krajev in socialnih oziroma poklicnih skupin za monografsko preučitev. Pred leti smo namreč upali, da bodo takšne monografske obravnave ena poglavitnih oblik našega raziskovalnega dela.« (Kremenšek, 1992, 6)

Rajonizacijski elaborati so prerasli v obsežne topografske obdelave, monografije kot ciljne naloge pa so zdrsnile v senco.

Projekt je prešel tri glavne stopnje:

1. Sestavljanje vprašalnic je bilo po dolgih letih prvo skupinsko delo - nazadnje so raziskovale ekipe Etnografskega muzeja v času ravnateljstva Borisa Orla. Sodelavci so na sestankih obravnavali posamezne osnutke (ki so bili vsi razmnoženi na ciklostilu in razposlani vsem, da so se lahko res pripravili). Avtor je takrat dobil koristne pripombe, dopolnila, kritiko, nasvete, saj so za mizo sedeli najboljši poznavalci terena, muzealci, konservatorji, inštitutski raziskovalci in univezitetni profesorji.

Vprašalnice ETSEO - dvanajst zvezkov, ki so izhajali v letih 1975 - 1978 - so teoretična podlaga in priročnik za terensko raziskovanje, z literaturo, viri in metodologijo in detajlno razporejenim etnološkim predmetom v obliki vprašanj, razvrščenih po etnološki sistematiki. Kdor jih jemlje v roke pasivno, pričakuje vodstvo za vsak teren ob vsakem času, bo razočaran. Ceni pa jih najbrž vsak, kdor jih bere kot iztočnice za razmišljanje pred odhodom na teren in po vrnitvi, in jih ima za oporo pri sestavljanju prilagojenih vprašalnic.

2. Rajonizacija slovenskega etničnega ozemlja je bila prvotno namenjena izdelavi kriterijev za izbiro krajev za monografske raziskave, kasneje pa je prerasla v serijo obsežnih topografskih študij, ki so pritegnile veliko število sodelavcev in zavzele težišče projekta. Tudi k temu delu so bili vabljeni vsi slovenski etnologi, čeprav je bilo osredotočeno na Oddelku za etnologijo. Delo je bilo razdeljeno po občinah, kakršne smo poznali do konca leta 1994. Ta odločitev je padla po pretresu še drugih možnosti, saj so se nekateri sodelavci upirali, da bi etnologi sprejeli za okvir svojega raziskovanja upravne enote, ki so spremenljive, administrativne in se ne ujemajo s kulturnimi območji. Po drugi strani pa so občinska središča vendarle tudi gospodarski, družbeni in kulturni gravitacijski centri. Mnoge zbirke podatkov za etnološke raziskave se zbirajo v občinskih službah.

Topografije so bile delane po enotni shemi z naslednjimi poglavji: Opredelitev območja, Notranji ustroj območja, Demografski razvoj območja, Spreminjanje socialne in poklicne sestave prebivalcev, Uvajanje novosti, Razkroj in stopnja ohranjenosti tradicionalne kulturne podobe, Etnološka preučенost območja in predlogi. Izšlo jih je 18: Zmago Šmitek, Občina Kočevje, 1981; Fanči Šarf, Občina Ljutomer, 1981; ista, Občina Gornja Radgona, 1982; Marija Kozar-Mukič, Slovensko Porabje / Szlovénvidék, 1984; Meta Sterle, Občina Škofja Loka, 1984; Fanči Šarf, Občina Murska Sobota, 1985; Majda Fister, Rož, 1985; Andrej Dular, Občina Črnomelj, 1985; Fanči Šarf, Občina Lendava, 1988; Marjanca Klobčar, Občina Domžale, 1989; Mojca Terčelj, Občina Sevnica, 1989; Ralf Čeplak, Občina Cerknica, 1990; Jasna Sok, Občina Šmarje pri Jelšah, 1991; Breda Pajsar in Nena Židov, Občina Ljubljana - Bežigrad, 1991; Karla Oder, Občina Ravne na Koroškem, 1992; Bogdana Tome Marinac, Občina Izola, 1994; Marjetka Balkovec, Občina Metlika, 1994; Inga Miklavčič-Brezigar, Občina Tolmin, 1996.

Poleg celovitih topografij, objavljenih v knjigah, so izbrana poglavja v mnogih krajih obdelali študentje etnologije.

3. Od vsega začetka so bile med najpomembnejšimi cilji projekta čimbolj kompleksne etnološke preučitve izbranih krajev (glej Kremenšek, 1974, 191). Objavljene so bile tri monografije: Mojca Ravnik, Galjevica, 1981; Duša Krnel-Umek in Zmago Šmitek (ur.): Kruh in politika (poglavja iz etnologije Vitanja), 1987; Marija Kozar Mukič, Felszöszölnök - Gornji Senik, 1988.

Projekt je kljub nedokončanosti dosegel ogromno tega, kar si je na začetku zastavil: teoretično razpravo, vprašalnice, osemnajst knjig topografij, tri monografije in še marsikaj, kar ni nastalo v teh okvirih, a je bilo od tega dogajanja vplivano. Če upoštevamo še dejstvo, da se je prizvok dvoma v dosego končnega cilja oglašal v razpravah o projektu že od vsega začetka, sploh ni mogoče govoriti o kakem razočaranju, ampak gre, nasprotno, za uspeh.

Na prireditvi v KIC-u smo dobili v roke tri liste besedila, ki ga je Slavko Kremenšek napisal za kratko informacijo obiskovalcem. Čeprav pravi, da je projekt glede na načrtovani obseg ostal torzo, pa ocenjuje, da so posamične obravnave pomembne. »Skupaj z drugimi deli pomenijo tudi sondažni prikaz vrste zanimivih procesov na slovenskem etničnem ozemlju v zadnjih dobrih sto letih.« Ob koncu pa je prepričan: »Nalogo Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja sicer zaključujemo, delo za celovito etnološko podobo Slovencev pa seveda kljub temu napreduje. Etnološka topografija je sestavina tega procesa. Sicer jo bodo nadomestile in jo tudi že nadomeščajo druge oblike, ki pa bodo v vsakem primeru mogle in morale računati z rezultati, ki jih je dalo deset in več let trajajoče topografsko delo.«

Skoraj vse, kar je o tem projektu mogoče povedati, je bilo povedano, dokumentirano in razvrščeno v omenjenih objavah in v Poročilu. Vendar se mi zdi, da stvar kljub temu ni zaključena. Res niso bila obdelana vsa območja in niso bili izbrani in preučeni kraji, kot je bilo načrtovano, vendar pa - ali bi v primeru, če bi bilo vse to uresničeno, dobili sintezo o načinu življenja Slovencev v 20. stoletju? Ali pa bi to dosegli le z novo delovno nalogo, ki bi si zadala cilj, primerjati ta dela med seboj, poiskati podobnosti in razločke, ugotoviti zakonitosti kulturnega razvoja, najti kontinuiteto, oceniti globino inovacij v tem stoletju, ki se pne med poslavljanjem srednjega veka in napovedjo tretjega tisočletja? Ali ne bi mogli tega preveriti na podlagi tega, kar je bilo storjeno, zato da bi vedeli, ali bi ta pot na koncu pripeljala do zelenega cilja? Menim, da bi bilo mogoče poiskovati z delno sintezo. Kdo bi se tega lotil, ne vem. Morda bi lahko bila to magistrska naloga ali disertacija. Vsekakor bi njeni zaključki dvignili pomen tega dragocenega projekta na raven teoretičnih spoznanj (ali vprašanj), ki jim je prvotno pravzaprav tudi bil namenjen.

Literatura:

Mihaela Hudelja: Uvodna pojasnila k bibliografiji. Bibliografija po občinah, Bibliografija strokovnih prispevkov, Bibliografija ETSEO - Vprašalnice, Monografije, Bibliografije recenzij in odmevov za ETSEO po občinah, Monografije - recenzije in odmevi, Dokumentacija, ETSEO naloge študentov na Oddelku za etnologijo FF, Bibliografija nalog 1980-1990. V: Poročilo, 8-75.

Marjanca Klobčar: Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja in njeno mesto v slovenski etnologiji. V: Poročilo, 76-94.

Slavko Kremenšek: Raziskovalna skupnost slovenskih etnologov. *Traditiones* 2, 1973, 258-261.

Slavko Kremenšek: Etnološka topografija slovenskega etničnega prostora. *Traditiones* 3, 1974, 189-191.

Slavko Kremenšek: Uvod. V: Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja. Uvod. Poročila. Ljubljana 1976, 1-52.

Slavko Kremenšek: Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja - 20. stoletje, 16.5.1996 (3 strani rokopisa, ki je bil razdeljen obiskovalcem tiskovne konference).

Poročilo. Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja. Ljubljana 1992.